

УДК 351.82

DOI <https://doi.org/10.32782/pdu.2024.4.26>**П. С. Покатаєв**

доктор наук з державного управління, професор,
перший проректор
Класичного приватного університету
<https://orcid.org/0000-0003-3806-2197>

Д. С. Кондрашин

аспірант кафедри публічного управління та землеустрою
Класичного приватного університету

ОСНОВНІ АСПЕКТИ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ ЩОДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕНЕРГЕТИЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

У статті висвітлено наукову дискусію навколо поняття «енергетична безпека»; розкрито особливості державної політики щодо підтримки розвитку енергетичної галузі України; з'ясовано напрями державної політики у сфері енергетичної безпеки; визначено основні завдання державної політики щодо зміцнення енергетичної безпеки країни; окреслено шляхи вдосконалення державної політики щодо зміцнення енергетичної безпеки України. Зазначено, що енергетичний сектор є одним з найважливіших в економіці будь-якої держави, його розвиток і модернізація – необхідна умова для забезпечення енергетичної безпеки, економічного зростання та добробуту населення, оскільки забезпечує життєдіяльність країни та її стійкий розвиток. Підкреслюється, що серед основних векторів державної політики у сфері енергетичної безпеки виокремлюють: забезпечення енергетичної самодостатності держави; вдосконалення управління галуззю енергетики; залучення інвестицій в енергетичну інфраструктуру; активізація розвитку ринків електроенергії; формування енергоефективного суспільства. Вказується на завдання державної політики щодо зміцнення енергетичної безпеки країни, зокрема: оптимізація енергетичного балансу; зниження втрат енергії при передачі та розподілі; поліпшення обліку та платіжної дисципліни; створення стратегічного резерву; гнучкість і взаємозаміщення видів палива; безпека енергетичної інфраструктури; мінімізація імпорту завдяки розвитку власної ресурсної бази; розвиток відновлюваних джерел енергії тощо. Виокремлено шляхи вдосконалення державної політики щодо зміцнення енергетичної безпеки України, серед яких: зміцнення енергетичної незалежності; стимулювання розвитку відновлюваних джерел енергії; потужний надійний захист та модернізація критичної енергетичної інфраструктури; забезпечення енергозбереження та енергоефективності (раціональне споживання усіх енергетичних ресурсів спрямоване на повноцінне використання власних енергоресурсів; інтеграція в енергетичний простір ЄС: підтримка конкуренції на енергетичному ринку; залучення інвестицій в енергетичний сектор; упровадження жорстких екологічних стандартів для енергетичних компаній; підвищення кваліфікації кадрів тощо.

Ключові слова: держава, державна політика, державне регулювання, економіка, енергетика, енергетична безпека, енергетична галузь, енергетична інфраструктура, енергозбереження, енергоефективність, паливно-енергетичний комплекс, управлінські механізми.

Постановка проблеми. Енергетична безпека будь-якої держави, в тому числі України, залежить від низки чинників: геополітичних, зокрема воєн; фінансових – волатильності глобальних цін на енергоносії; внутрішніх економічних про-

BLEM (застарілість енергетичної інфраструктури, високий рівень енергоємності економіки, низький рівень розвитку відновлюваних джерел енергії) тощо.

Для енергетичної безпеки країни необхідні модернізаційні процеси, що поляга-

ють у: підвищенні енергоефективності та енергозбереження, зменшенні залежності від імпорту енергоносіїв, збільшенні частки відновлюваних джерел енергії в енергетичному балансі, оновленні енергетичної інфраструктури, зниження викидів парникових газів, забезпеченні доступності та якості енергетичних послуг для всіх споживачів, ефективному державному регулюванні енергетичної політики, що є ключовим чинником для забезпечення енергетичної безпеки України, розвитку її економіки та збереження довкілля.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різні аспекти державної політики щодо розвитку енергетичного сектора вітчизняної економіки та розробки напрямків енергетичної безпеки країни присвячено багато наукових праць українських дослідників. Зокрема, питанням реалізації енергетичної й екологічної політики в умовах розвитку глобалізаційних процесів та створення сприятливих умов для залучення інвестицій до сфери енергетики, зокрема, в електроенергетику присвятили Г. Даудова, Т. Таукешева [13]; проблему глобальної інтеграції формулювання пріоритетів та напрямів розвитку енергетичного сектору, що визначає необхідність створення енергетичної стратегії, розглядали У. Бігун, О. Охріменко [1]; особливості державного управління в сфері енергоефективності в Україні розглядали Ю. Мохова, Д. Щербак [5]; тенденції розвитку паливно-енергетичного комплексу України на порубіжжі ХХ–ХХІ століть вивчали А. Шидловський, М. Ковалко та ін. Проблема енергетичної безпеки в контексті економічної безпеки держави стала предметом досліджень таких науковців, як О. Снігір (державна політика у сфері забезпечення енергетичної безпеки країни [10]; Є. Сухін (нетрадиційна енергетика як фактор економічної безпеки держави [11]); О. Суходоля (механізми реалізації енергоефективності економіки в контексті національної безпеки [12]) та ін.

Мета статті – висвітлити наукову дискусію щодо поняття «енергетична безпека»; розкрити особливості державної політики щодо підтримки розвитку енергетичної галузі України; з'ясувати напрями

державної політики у сфері енергетичної безпеки; визначити основні завдання державної політики щодо зміцнення енергетичної безпеки країни; окреслити шляхи вдосконалення державної політики щодо зміцнення енергетичної безпеки України.

Виклад основного матеріалу. Енергетичний сектор є одним з найважливіших в економіці будь-якої держави, його розвиток і модернізація – необхідна умова для забезпечення енергетичної безпеки, економічного зростання та добробуту населення, оскільки забезпечує життєдіяльність країни та її стійкий розвиток. Держава відіграє ключову роль в управлінні цим сектором, формуючи політику, регулюючи діяльність суб'єктів ринку та забезпечуючи його безпечно та стале функціонування. Важливість державного управління енергетичним сектором полягає, насамперед, в енергетичній безпеці – держава гарантує надійне та безпечно постачання енергоресурсів, захищає енергетичну інфраструктуру від загроз та диверсифікує джерела енергії.

Державна політика в галузі енергетики спрямована на економічний розвиток, оскільки енергетичний сектор є ключовим фактором економічного розвитку, забезпечуючи роботою мільйони людей та стимулюючи зростання інших галузей економіки. Перед державою стоїть потужна соціальна відповідальність, оскільки вона забезпечує доступність енергії для всіх верств населення, захищає вразливі групи населення від зростання цін на енергоносії та сприяє розвитку енергоефективності.

Державне регулювання енергетичного сектору розповсюджується на збереження довкілля, адже держава впроваджує екологічно чисті технології в енергетичному секторі.

Енергетична галузь України – економічна запорука державного суверенітету, елемент належного урядування, надійний базис сталого розвитку конкурентної економіки та невід'ємна частина європейського енергетичного простору [6].

Відповідно до визначення Міжнародного енергетичного агентства, енергетична безпека – це безперервна доступність джерел енергії за доступною ціною, що має багато аспектів: довгострокова

переважно стосується своєчасних поставок енергії відповідно до економічного розвитку і екологічних потреб, тоді як короткострокова основну увагу приділяє здатності енергетичної системи оперативно реагувати на раптові зміни в балансі попиту і пропозиції [14].

У Законі України «Про енергозбереження» енергетична безпека тлумачиться як стан електроенергетики, який гарантує технічно та економічно безпечне задоволення поточних і перспективних потреб споживачів у енергії та охорону навколишнього природного середовища [8].

Енергетичний сектор відіграє ключову роль в економічному розвитку України, адже він: створює робочі місця (енергетичний сектор є одним з найбільших роботодавців в Україні, де працюють сотні тисяч людей); забезпечує функціонування всіх галузей економіки (без енергоресурсів неможлива робота промислових підприємств, транспорту, сфери послуг та інших важливих секторів); впливає на цінову конкурентоспроможність українських товарів та послуг (високі ціни на енергоносії роблять українську продукцію менш конкурентоспроможною на світових ринках); впливає на добробут населення (доступ до надійних та доступних енергоресурсів є важливим фактором для покращення якості життя людей); стимулює розвиток інших галузей (розвиток енергетики потребує постачання обладнання, матеріалів та послуг, що стимулює зростання інших галузей економіки); впливає на державні доходи (податки та інші платежі з енергетичного сектору є значним джерелом доходів для державного бюджету) тощо.

Енергетична безпека – це своєчасне, повне і безперебійне забезпечення паливом та енергією необхідної якості матеріального виробництва, невиробничої сфери, населення, комунально-побутових й інших споживачів; запобігання шкідливому впливу на довкілля; транспортування, перетворення і споживання паливно-енергетичних ресурсів в умовах сучасних ринкових відносин, тенденцій та показників світового ринку енергоносіїв [9].

Енергетична безпека – це стан економіки, який забезпечує захищеність національних інтересів у енергетичній сфері від

наявних і потенційних загроз внутрішнього та зовнішнього характеру, дає змогу задовольняти реальні потреби в паливно-енергетичних ресурсах для забезпечення життєдіяльності населення та надійного функціонування національної економіки в режимах звичайного, надзвичайного та воєнного стану [4].

Енергетична безпека є невід'ємною складовою економічної і національної безпеки, необхідною умовою існування і розвитку держави. У сучасному розумінні гарантування енергетичної безпеки – це досягнення стану технічно надійного, стабільного, економічно ефективного й екологічно прийняттого забезпечення енергетичними ресурсами економіки і соціальної сфери країни, а також створення умов для формування та реалізації політики захисту національних інтересів у сфері енергетики [3].

Енергетичну безпеку визначають як: складову економічної безпеки, як один із найважливіших компонентів економічної безпеки, що проявляється, по-перше, як стан забезпечення держави паливно-енергетичними ресурсами, котрі гарантують її повноцінну життєдіяльність, і, по-друге, як стан безпеки енергетичного комплексу та його здатність забезпечити належне функціонування економіки, енергетичну незалежність країни (М. Ковалко, А. Шидловський [7]); спроможність держави забезпечити максимально надійне, технічно безпечне, екологічно прийнятне та обґрунтовано достатнє енергозабезпечення економіки й населення, а також гарантоване забезпечення можливостей керівництва держави у формуванні й здійсненні політики захисту національних інтересів у сфері енергетики без надмірного зовнішнього та внутрішнього тиску в сучасних та прогнозованих умовах (Є. Сухін [11]); стан захищеності економіки, суспільства, держави, регіону від наявних і потенційних дестабілізуючих загроз і ризиків енергетичного характеру шляхом сталого функціонування енергетичного комплексу, диверсифікації джерел постачання енергоресурсів та впровадження інноваційних технологій розвитку нетрадиційної енергетики (О. Снігір [10, с. 76]).

Одним із індикаторів вимірювання стану енергетичної безпеки є стан управлінських процесів. Цей індикатор характеризує рівень інституційної бази, законодавчого забезпечення та організації управлінської діяльності в енергетичній галузі й охоплює постановку цілей, планування, моніторинг, контроль (зокрема, оцінювання ефективності та результативності, відповідності цілям), коригування цілей; управління власністю [2].

Енергетика відіграє надзвичайно важливу роль в економічній безпеці держави, адже вона: забезпечує функціонування всіх галузей економіки (без енергоресурсів неможлива робота промислових підприємств, транспорту, сфери послуг та інших важливих секторів; перебої з постачанням енергії можуть призвести до зупинки заводів, погіршення транспортного сполучення, відключення опалення та освітлення, що завдає значної шкоди економіці та добробуту населення); гарантує енергетичну незалежність (держави, яка залежить від імпорту енергоносіїв, є вразливою до зовнішнього впливу; зміна цін на світовому ринку, політичні кризи або дії ворожих країн можуть призвести до дефіциту енергоресурсів та різкого зростання цін на них; розвиток власного видобутку енергоресурсів та диверсифікація джерел постачання дозволяють країні зменшити свою залежність від імпорту та підвищити енергетичну безпеку); впливає на цінову конкурентоспроможність товарів та послуг (високі ціни на енергоносії роблять продукцію країни менш конкурентоспроможною на світових ринках; це може призвести до втрати ринків збуту, скорочення експорту та погіршення макроекономічних показників; зниження цін на енергоресурси та підвищення енергоефективності роблять продукцію більш конкурентоспроможною, стимулюють експорт та сприяють економічному зростанню); є джерелом доходів для державного бюджету (податки та інші платежі з енергетичного сектору можуть бути використані для фінансування соціальних програм, розвитку інфраструктури, оборони та інших важливих державних видатків; зменшення залежності від енергетичного імпорту та розвиток власного видобутку дозволяють збільшити

надходження до бюджету та підвищити фінансову стійкість держави); впливає на добробут населення (доступ до надійних та доступних енергоресурсів є важливим фактором для покращення якості життя людей; перебої з постачанням енергії, високі ціни на неї та незадовільна якість енергопослуг негативно впливають на добробут населення та можуть призвести до соціальних заворушень; забезпечення енергетичної безпеки, доступність енергоресурсів та енергоефективність роблять життя людей більш комфортним, сприяють розвитку економіки та покращують соціальні показники) тощо.

Як зазначають дослідники ([5]), неефективне використання та відсутність необхідної кількості енергоресурсів негативно впливає на національні інтереси та національну безпеку країни. Для вирішення основних проблем енергоефективності та енергозбереження, які вимагають першочергового розв'язання, необхідним є: приведення положень законодавства у сфері енергозбереження у відповідність з економічною ситуацією; встановлення відповідальності юридичних осіб, посадовців та громадян за неефективне використання паливно-енергетичних ресурсів; забезпечення переходу до масового застосування та заміни на сучасні прилади обліку споживання енергоресурсів; стимулювання зростання інновацій у сфері енергозбереження за рахунок залучення фінансових коштів в інноваційне підприємство і утримання висококваліфікованих кадрів шляхом створення нових робочих. Реалізація зазначених напрямків дозволить сформувати нову вдосконалену, ефективну енергетичну політику держави та відкрити нові можливості для пошуку та впровадження інноваційних розробок у галузі видобутку, переробки викопних видів палива, виробництва, трансформації, постачання і споживання енергії [там само].

Наразі акцент ставиться на необхідності формування дієвих механізмів державного регулювання в паливно-енергетичній сфері, зокрема, в сфері електроенергетики шляхом удосконалення різнохарактерних компонентів економічної політики з прийняттям до уваги інтересів виробни-

ків та споживачів енергетичних ресурсів, а також забезпечення належного захисту внутрішнього ринку [12].

Для кожної країни як суб'єкта глобальної інтеграції формування пріоритетів та напрямів розвитку енергетичного сектору визначає необхідність створення енергетичної стратегії [1].

Серед основних векторів державної політики у сфері енергетичної безпеки можна виокремити такі: забезпечення енергетичної самодостатності держави; вдосконалення управління галуззю енергетики; залучення інвестицій в енергетичну інфраструктуру; активізація розвитку ринків електроенергії; формування енергоефективного суспільства.

Завданнями державної політики щодо зміцнення енергетичної безпеки країни, зокрема, є: оптимізація енергетичного балансу; зниження втрат енергії при передачі та розподілі; поліпшення обліку та платіжної дисципліни; створення стратегічного резерву; гнучкість і взаємозаміщення видів палива; безпека енергетичної інфраструктури; мінімізація імпорту завдяки розвитку власної ресурсної бази; розвиток відновлюваних джерел енергії; використання переваг партнерства з ЄС; забезпечення принципу верховенства права; вдосконалення законодавства, що регулює діяльність енергетичного сектору з урахуванням вимог правової системи Європейського Союзу; функціонування конкурентних і прозорих ринків електроенергії, тепла, газу, нафти й нафтопродуктів, вугілля з урахуванням чинника зовнішньої агресії; справжня незалежність національного регулятора (НКРЕКП), зокрема фінансова незалежність і самостійне прийняття рішень без права перегляду чи вето з боку інших державних установ; відмова у проведенні цінової політики від принципу «витрати плюс», перехід до методів ціноутворення, що більшою мірою зорієнтовані на ринкову кон'юнктуру; формування енергоефективної свідомості у громадян; енергозаощадження та енергоефективність (О. Снігір [10, с. 78]).

Висновки. Отже, в сучасних умовах шляхами вдосконалення державної політики щодо зміцнення енергетичної безпеки України можна визначити такі з них:

1) зміцнення енергетичної незалежності (розвиток альтернативних джерел енергії, таких як сонячна, вітрова, атомна та біоенергетика; впровадження заходів з енергозбереження у всіх секторах економіки, включаючи будівництво, промисловість та транспорт; розвиток власного видобутку енергоносіїв – збільшення видобутку вугілля, природного газу та нафти на території України); 2) стимулювання розвитку відновлюваних джерел енергії (вдосконалення законодавства щодо інвестування в проекти з відновлюваної енергетики; надання державної підтримки енергетичному сектору, зокрема запровадження фінансових стимулів, таких як податкові пільги та субсидії, для розвитку відновлюваної енергетики; проведення інформаційних кампаній з метою підвищення обізнаності населення про переваги відновлюваної енергетики); 3) потужний надійний захист та модернізація критичної енергетичної інфраструктури (підвищення готовності до надзвичайних ситуацій в енергетичному секторі; оновлення електромереж, заміна старих та застарілих електромереж на нові, більш ефективні та стійкі; впровадження розумних мереж, що дають змогу краще керувати попитом та постачанням електроенергії; підвищення кібербезпеки); 4) забезпечення енергозбереження та енергоефективності (раціональне споживання усіх енергетичних ресурсів спрямоване на повноцінне використання власних енергоресурсів (вугілля, природного газу, уранової руди, біомаси, нафти тощо); накопичення стратегічних резервів); 5) інтеграція в енергетичний простір Європейського Союзу (створення спільного ринку електроенергії та газу; усунення бар'єрів для торгівлі енергоносіями між Україною та країнами ЄС; гармонізація правил та стандартів функціонування енергоринків; забезпечення вільного доступу до потужностей електромереж та газотранспортних систем; упровадження європейських стандартів енергоефективності для будівель, приладів та обладнання; стимулювання використання енергоефективних технологій та заходів; зниження рівня енергоємності української економіки; збільшення частки відновлюваних джерел енер-

гії у загальному енергобалансі України; диверсифікація постачання енергоносіїв); 6) підтримка конкуренції на енергетичному ринку (створення прозорого та конкурентного ринку, запровадження правил, які стимулюють конкуренцію та інвестиції в енергетичний сектор; зниження адміністративних бар'єрів, спрощення процедур для отримання дозволів та ліцензій на діяльність в енергетичному секторі; забезпечення прав споживачів на вибір постачальника енергії та отримання якісних послуг); 7) залучення інвестицій в енергетичний сектор (створення сприятливого інвестиційного клімату; забезпечення захисту інвестицій в енергетичний сектор від політичних та економічних ризиків; співпраця з міжнародними організаціями та країнами-партнерами для залучення інвестицій в енергетичний сектор України); 8) впровадження жорстких екологічних стандартів для енергетичних компаній (державний контроль за рівнем зменшення викидів шкідливих парникових газів в атмосферу; розвиток чистої енергетики, що не завдає шкоди довкіллю); 9) підвищення кваліфікації кадрів (інвестування в освіту та підготовку кадрів для роботи в енергетичному секторі; підтримка наукових досліджень та розробок в галузі енергетики; створення центрів підготовки кадрів для роботи в енергетичному секторі) тощо.

Одним з ключових пріоритетів державної політики у сфері енергетичної безпеки на сучасному етапі розвитку української економіки є інтеграція в енергетичний простір ЄС – складний, але надзвичайно важливий процес.

Список використаної літератури:

1. Бігун У. В., Охріменко О. О. Стратегія енергетичної безпеки України: виклики та можливості. *Молодий вчений*. 2015. № 2 (1). С. 89–92.
2. Визначення рівня енергетичної безпеки України : аналітична доповідь Національного інституту стратегічних досліджень. Київ, 2021. URL : https://niss.gov.ua/sites/default/files/2022-06/analytrep_02_2022.pdf.
3. Енергетична стратегія України на період до 2030 року : схв. розпорядженням Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 № 1071-р. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/n0002120-13>.
4. Методика розрахунку рівня економічної безпеки України : затв. наказом Міністерства економіки України № 60 від 02.03.2007. URL: http://www.me.gov.ua/control/uk/publish/printable_article?art_id=97980.
5. Мохова Ю. Л., Щербак Д. В. Особливості державного управління в сфері енергоефективності в Україні. *Державне управління: удосконалення та розвиток* : електронне фахове видання Дніпровського державного аграрно-економічного університету. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1846>.
6. Нова енергетична стратегія України до 2035 року: безпека, енергоефективність, конкуренція. URL: http://mpe.kmu.gov.ua/minugol/control/publish/article?art_id=245165746.
7. Паливно-енергетичний комплекс України на порозі третього тисячоліття / за заг. ред. А. К. Шидловського, М. П. Ковалка. Київ : УЕЗ, 2001. 398 с.
8. Про енергозбереження : закон України від 01.07.1994 № 74/94-ВР. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/74/94-вр>.
9. Про концепцію діяльності органів виконавчої влади у забезпеченні енергетичної безпеки України : постанова Кабінету Міністрів України від 19 січня 1998 р. № 48. С. 71.
10. Снігір О. І. Державна політика у сфері забезпечення енергетичної безпеки країни. *Наукові праці НДФІ*. 2018. № 1 (82). С. 73–83.
11. Сухін Є. І. Нетрадиційна енергетика як фактор економічної безпеки держави : автореф. дис. ... д-ра екон. наук: 21.04.01 / Рада національної безпеки та оборони України, Національний ін-т проблем міжнар. безпеки. Київ, 2005. 38 с.
12. Суходоля О. М. Енергоефективність економіки в контексті національної безпеки: методологія дослідження та механізми реалізації : монографія. Київ : Вид-во НАДУ, 2006. 424 с.
13. Таукешева Т. Д., Даудова Г. В. Бюджетна децентралізація як чинник зміцнення місцевого самоврядування в Україні. *Теорія та практика державного управління*. 2015. Вип. 1(49). URL: <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/tpdu/2015-1/doc/3/02.pdf>.
14. International Energy Agency. URL: <http://www.iea.org/topics/energysecurity/>.

Pokataiev P., Kondrashyn D. Main aspects of state policy regarding ensuring energy security of the country

The article highlights the scientific debate surrounding the concept of "energy security"; the peculiarities of the state policy on supporting the development of the energy industry of Ukraine are revealed; the directions of state policy in the field of energy security are clarified; the main tasks of the state policy to strengthen the country's energy security are determined; ways of improving the state policy on strengthening Ukraine's energy security are outlined. It is noted that the energy sector is one of the most important in the economy of any state, its development and modernization is a necessary condition for ensuring energy security, economic growth and the well-being of the population, as it ensures the vital activity of the country and its sustainable development. It is emphasized that among the main vectors of state policy in the field of energy security, the following are highlighted: ensuring energy self-sufficiency of the state; improving management of the energy industry; attraction of investments in energy infrastructure; intensification of the development of electricity markets; formation of an energy-efficient society. It is pointed out the tasks of the state policy to strengthen the country's energy security, in particular: optimization of the energy balance; reduction of energy losses during transmission and distribution; improvement of accounting and payment discipline; creation of a strategic reserve; flexibility and interchangeability of fuel types; energy infrastructure security; minimization of imports due to the development of own resource base; development of renewable energy sources, etc. Ways to improve the state policy on strengthening Ukraine's energy security are highlighted, including: strengthening energy independence; stimulating the development of renewable energy sources; powerful reliable protection and modernization of critical energy infrastructure; ensuring energy saving and energy efficiency (rational consumption of all energy resources aimed at full use of own energy resources; integration into the EU energy space: support of competition in the energy market; attraction of investments in the energy sector; introduction of strict environmental standards for energy companies; improvement of personnel qualifications, etc.

Key words: state, state policy, state regulation, economy, energy, energy security, energy sector, energy infrastructure, energy saving, energy efficiency, fuel and energy complex, management mechanisms.